

تحلیل مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها

در خصوص بکارگیری سلاح‌های لیزری در مخاصمات مسلحانه

سعید دهدشتی اردکانی^۱ | مسعود راعی دهقی^{۲*} | منوچهر توسلی نائینی^۳

چکیده

با توسعه فناوری های نوین نظامی و عرضه سلاح‌ها و تجهیزات نظامی لیزری به بستر مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیر بین‌المللی و نامتجانس بودن قواعد و مقررات حقوقی بین‌المللی جهت کنترل و تحدید بکارگیری فناوری‌های مذکور، شاهد ایجاد نگرانی در جامعه حقوقی بین‌المللی می‌باشیم. بهره‌برداری از سلاح‌های لیزری در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیر بین‌المللی، نقض پروتوکل چهارم الحاقی ۱۹۹۵ کنوانسیون ۱۹۸۰ سلاح‌های متعارف می‌باشد که در آن، بکارگیری سلاح‌های لیزری که پیامد کوری و اختلال بینایی دارند، ممنوع می‌باشد. قاعده ۸۶ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی نیز بکارگیری سلاح‌های لیزری را ممنوع دانسته است. بر مبنای ماده ۳۶ پروتوکل الحاقی اول ۱۹۷۷، دولت‌ها در تولید و بکارگیری تسلیحات و تجهیزات نوین، می‌بایست نسبت به عدم ممنوعیت آنها از منظر قواعد و قوانین بین‌المللی، اطمینان حاصل نمایند. بکارگیری سلاح‌های مذکور در مخاصمات مسلحانه، نقض تعهدات بین‌المللی می‌باشد. هدف اصلی این پژوهش، احراز مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در بکارگیری تسلیحات لیزری در عملیات‌های نظامی می‌باشد. لذا با بهره‌گیری از یک پژوهش کاربردی با روش توصیفی، تحلیلی جهت گردآوری داده‌هایی که با مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی میدانی، به دست آمده است، به دنبال تحقق این هدف بوده‌ایم. نتیجه تحقیق نشان داد که بکارگیری تسلیحات لیزری، نقض تعهدات بین‌المللی مذکور می‌باشد و با توجه به شرایط مخاصمات و اعلام دولت‌ها مبنی بر بکارگیری سلاح‌های مذکور و رویه‌های قضایی محاکم بین‌المللی، انتساب عمل به دولت‌های بهره‌بردار کاملاً میسر و امکان‌پذیر می‌باشد. لذا بر مبنای طرح ۲۰۰۱ مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها، اقدام مذکور، تخلف محسوب می‌گردد و مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها، محرز می‌باشد و می‌بایست بر اساس سازوکارهای بین‌المللی جبران خسارت اقدام نماید و حق دفاع مشروع و اقدام متقابل برای دولت یا دولت‌های متضرر، وجود دارد.

کلیدواژه‌ها: مسئولیت بین‌المللی، حقوق موضوعی، حقوق عرفی، مخاصمات مسلحانه

۱. دانشجوی دکتری، حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و الهیات، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران
 ۲. نویسنده مسئول: دانشیار، حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و الهیات، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد نجف‌آباد، نجف‌آباد، ایران
 masoudraei@yahoo.com

۳. منوچهر توسلی نائینی، دانشیار، گروه حقوق عمومی، دانشکده اقتصاد، دانشگاه اصفهان، ایران

مقدمه و بیان مسئله

از دهه ۱۹۶۰ میلادی به بعد شاهد ورود نسل جدیدی از فناوری های نظامی با عنوان سلاح ها و تجهیزات لیزری در مقیاس های آزمایشگاهی و میدانی به عرصه تحولات جنگی و مخاصمات مسلحانه بوده ایم. تسلیحاتی که از همان آغاز با واکنش های بین المللی همراه بود و مخالفان و موافقان خود را داشت. با تقاضای روزافزون دولت ها مبنی بر بهره برداری از سلاح ها و تجهیزات لیزری و بکارگیری آنها در مخاصمات مسلحانه بین المللی و غیر بین المللی و عدم نظارت و کنترل مراجع و محاکم بین المللی ناشی از خلاء های حقوقی و قانونی موجود، شاهد نقض فاحش اصول و قواعد موضوعی و عرفی بین المللی در حوزه حقوق مخاصمات مسلحانه^۱، حقوق بشردوستانه، حقوق بنیادین بشر، حقوق محیط زیست و قواعد آمره و عام الشمول بین المللی، می باشیم. ضرورت دارد هر چه سریعتر و متناسب با فراگیری بکارگیری سلاح های لیزری در مخاصمات مسلحانه، چارچوب های حقوقی لازم جهت تعدیل و تحدید بکارگیری آنها در مخاصمات مسلحانه، تهیه و تدوین گردند. در این راستا نیازمند ابزار کنترلی حقوقی مشخص و لازم الاجرا می باشیم. گام نخست در این حوزه، احراز مسئولیت بین المللی دولت ها در خصوص بکارگیری سلاح های نامتعارف و ممنوعه لیزری در مخاصمات مسلحانه بین المللی و غیر بین المللی می باشد.

احراز مسئولیت بین المللی دولت ها در خصوص بکارگیری سلاح های لیزری ممنوعه در مخاصمات مسلحانه، موجب طرح سوالاتی بدین شرح شده است: آیا بکارگیری سلاح های لیزری در مخاصمات مسلحانه بین المللی، نقض تعهدات بین المللی دولت ها می باشد؟ آیا بکارگیری سلاح های لیزری در مخاصمات مسلحانه غیر بین المللی، نقض تعهدات بین المللی می باشد؟ آیا بر اساس طرح ۲۰۰۱ مسئولیت، نقض تعهدات بین المللی دولت ها در خصوص بکارگیری سلاح های لیزری در مخاصمات مسلحانه، ثابت می گردد؟ آیا تعهدات نقض شده بین المللی ناشی از بکارگیری سلاح های لیزری در مخاصمات مسلحانه، قابل انتساب به دولت ها می باشند؟ در صورت احراز مسئولیت بین المللی دولت ها در خصوص بکارگیری سلاح های لیزری در

¹Jus in bello
Jus ad bellum

مخاصمات مسلحانه، سازوکارهای جبران خسارت کدامند؟ راهکارهای مقابله و طرح دعوای دولت‌ها و افراد متضرر از سلاح‌های لیزری علیه دولت‌های متخلف کدامند؟

در سال‌های اخیر و خصوصا از ۲۰۰۱ به این طرف، شاهد بکارگیری انواعی از سلاح‌ها و تجهیزات لیزری در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیر بین‌المللی در اقصی نقاط جهان و خصوصا منطقه خاورمیانه می‌باشیم. با بررسی نمونه‌هایی از عملیات‌های نظامی که در آنها از سلاح‌ها و فناوری‌های لیزری استفاده شده‌اند، شاهد تزاخم و تناقض کاربرد سلاح‌ها و تجهیزات مذکور با اصول و قواعد بین‌المللی در حوزه‌های حقوق بشردوستانه، حقوق بشر و خصوصا تروریسم می‌باشیم. نگرش عمومی جامعه بین‌المللی و خصوصا جامعه حقوقی به نقض تعهدات بین‌المللی در حوزه‌های فوق‌الذکر از سوی دولت‌های بهره‌بردار می‌باشد و این نقض تعهدات با توجه به پیامدها و آسیب‌های انسانی، کاملا محرز و قابل انتساب به دولت‌ها و ارگان‌های دولتی می‌باشد. لذا ضرورت دارد در چارچوب اصول و مقررات حاکم بر طرح ۲۰۰۱ مسئولیت، به احراز تخلفات بین‌المللی دولت‌ها پرداخت. علیهذا بسیاری از محققان و پژوهشگران با اذعان به امکان مفید بودن سلاح‌های غیر کشنده، نسبت به نقض چارچوب‌های حقوق بشردوستانه توسط آنها نیز هشدار داده‌اند. اتخاذ این رویکرد دوگانه در مواردی باعث ایجاد فضای مبهم حقوقی در تعیین و تعریف الزامات محدود کننده و ممنوع کننده جهت بکارگیری آنها در مخاصمات مسلحانه و احراز مسئولیت‌های حقوقی و کیفری بین‌المللی بوده است.

در این نوشتار با بررسی بکارگیری سلاح‌های لیزری غیر متعارف و ممنوعه، در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیر بین‌المللی و بررسی تطبیقی آن با اصول و قواعد الزام آور بین‌المللی، به دنبال اثبات این مهم می‌باشیم که بکارگیری سلاح‌های لیزری در مخاصمات مسلحانه، نقض تعهدات بین‌المللی دولت‌ها بر مبنای طرح ۲۰۰۱ مسئولیت می‌باشد و با تفسیر اصول و قواعد حاکم بر طرح، نقض تعهدات را ثابت و قابل انتساب به دولت‌های بهره‌بردار می‌دانیم و در نهایت از این منظر به تحلیل و احراز مسئولیت بین‌المللی دولت‌هایی می‌پردازیم که در مخاصمات مسلحانه از تسلیحات و تجهیزات لیزری بهره‌برداری می‌نمایند.

بکارگیری سلاح‌های لیزری در مخاصمات مسلحانه

تسلیحات و تجهیزات لیزری

سلاح لیزری نوعی جنگ افزار انرژی هدایت شده است که از پرتو لیزر برای تخریب هدف استفاده می‌کند. کلمه لیزر به معنی تقویت نور به وسیله گسیل القائی می‌باشد. لیزر در واقع یک پرتو نوری شدید، متمرکز و تک فام^۱ است. (Boothby, 2009: p 135) سلاح لیزری نوعی جنگ افزار انرژی هدایت شده است که از پرتو لیزر برای تخریب هدف استفاده می‌کند. لیزرها در سه نوع شیمیایی^۲، جامد^۳ و الکترون آزاد^۴ در حوزه نظامی مورد استفاده قرار می‌گیرند.

مهمترین کاربردهای نظامی لیزر عبارت‌اند از:

الف. فاصله یاب‌های لیزری^۵

ب. علامت گذارهای لیزری^۶

ج. سلاح‌های هدایت انرژی^۷

۱. نور ساطع شده از لیزرها، غالباً تنها از یک طول موج تشکیل شده و تک رنگ است. بنابراین در پرتو نور لیزر به منشور، که طول موج‌های مختلف نور را از یکدیگر جدا می‌کند، طیفی از رنگ‌های مختلف نمی‌بینیم و فقط پرتوی با رنگ لیزر در زاویه خاصی مشاهده خواهد شد. این تکفامی (monochromatic) یکی از ویژگی‌های اساسی نور لیزر است. <http://laserstan.sbu.ac.ir>
۲. در این نوع، پرتو لیزر از طریق واکنش‌های شیمیایی تولید می‌گردد. این لیزرها، قدرتمندترین انواع لیزرها هستند که در طول موج‌های کوتاه تابش می‌شوند.
۳. این لیزرها از طریق پمپاژ اپتیکی از محیط‌های کریستالی تولید می‌شوند و نسبت به لیزرهای شیمیایی دارای توان تابشی کمتر و در طول موج‌های مختلف تابش می‌شوند.
۴. این لیزر از طریق شتاب دادن الکترون‌ها بگونه‌ای که سرعت آنها نزدیک سرعت نور باشند، تولید می‌شود و در طول موج‌های مختلف تابش می‌کند و در شرایط مختلف محیطی قابل تغییر می‌باشد.
۵. مبتنی بر همان اصولی است که در رادارهای معمولی از آنها استفاده می‌شود. یک پالس کوتاه لیزری (معمولاً با زمان ۱۰ تا ۲۰ نانوثانیه) به سمت هدف نشانه‌گیری می‌شود و پرتو پس پراکنده بوسیله یک دریافت‌کننده مناسب نوری که شامل آشکارساز نوری است ثبت می‌شود. فاصله مورد نظر با اندازه‌گیری زمان پرواز این پرتو لیزری به دست می‌آید. از فاصله یاب‌ها بصورت جیبی، روی تانک‌ها و در پدافند هوایی استفاده گردیده است.
۶. این کار با یک نشانه‌گذار لیزری ضعیف انجام می‌شود که هدف را برای مهمات هدایت‌شونده مشخص می‌کند. بمب با کمک بازتابی که از لیزر دریافت می‌کند مسیر خود را پیدا می‌کند و به این ترتیب دقت آن بسیار افزایش می‌یابد. علامت‌گذاری لیزر را می‌توان با استفاده از هواگرد انجام داد یا پیاده‌نظامی که در نزدیکی هدف قرار دارد این کار را انجام دهد. بیشتر لیزرهایی که برای این مقصود استفاده می‌شود لیزرهای فروسرخ هستند و در نتیجه دشمن نمی‌تواند به راحتی متوجه آنها شود.
۷. در این سلاح‌ها یک باریکه نور لیزری را با توان بالا در حدود چند ثانیه به سوی اهدافی چون هواپیما و موشک ارسال می‌کنند و موجب تخریب و انهدام آنها می‌گردد. لیزرهای شیمیایی، مناسب‌ترین نوع لیزرها برای این سلاح‌ها می‌باشند. آمریکا پروژه‌های مختلفی در این حوزه دارد و در حال تست و آزمایش می‌باشد.

د. دید لیزری^۱

ه. سلاح‌های ناتوان کننده^۲

و. شنود لیزری^۳ (مرندی و همکاران، ۱۳۹۴: ص ۳۷)

سلاح‌های ناتوان کننده از جمله سلاح‌های لیزری است که هدف اصلی آنها، افراد انسانی (اعم از نظامی و غیر نظامی) حاضر در محاصمه و منطقه نبرد می‌باشد. این سلاح‌ها در انواع زمینی (نفربر)، دریایی (هشداردهنده‌های لیزری) و هوایی (پرتاب از طریق بالگردها) توسط آمریکایی‌ها در سال‌های اخیر در خاورمیانه و منطقه خلیج فارس استفاده می‌گردد. این سلاح‌ها پیامدهای انسانی چون افزایش دمای بدن، افزایش ضربان و تپش قلب، ضعف و خستگی و تار شدن دید چشم، ایجاد اشکال و آسیب در قرنیه و شبکیه چشم، ایجاد کوری موقت در صورتی که مستقیم به چشم تابانیده شود، تهوع و سرگیجه، بی خوابی و بد خوابی، استرس بالا، پرخاشگری، سوزش و سوختگی پوست و ... را دارند. آسیب‌های مذکور با درد و رنج فراوان همراه است که عوارض آنها تا مدت‌ها، همراه افراد باشد.

کاربست نظامی لیزر در مخاصمات مسلحانه

کاربست دفاعی و مشروع تسلیحات و تجهیزات نظامی لیزری

کاربرد نظامی از لیزر و دیگر فناوری‌های نوین، می‌تواند در یک جهت مشروع، مشخص و نظام مند نیز مد نظر قرار گیرند و دولت‌ها در راستای بهره‌برداری بهینه و هدفمند از فناوری‌های نوین، تجهیزات و تسلیحاتی را تولید نمایند که منطبق بر ماده ۳۶ پروتوکل اول الحاقی ۱۹۷۷

۱. مهمترین کاربرد لیزر در سلاح‌های سبک برای تقویت هدف‌گیری سلاح است. دید لیزری یک ابزار کوچک است که بر روی تفنگ‌ها یا سلاح‌های کمری نصب می‌شود و کار آن انتشار یک پرتو لیزر موازی با لوله اسلحه است. نور لیزر به صورت یک نقطه کوچک در هدف قرار می‌گیرد و شخص با استفاده از آن هدف‌گیری را انجام می‌دهد. بیشتر دیدهای لیزری از نور سرخ استفاده می‌کنند اما برخی هم نور فرورسوخ را تابش می‌دهند که برای انسان مرئی نیست اما با دوربین‌های دید در شب دیده می‌شود.

۲. این سلاح‌ها برای اولین بار در سال ۱۹۸۲ و در جنگ فالتکند (بین آرژانتین و انگلیس) استفاده گردید که کشتی‌های جنگی انگلیسی علیه خلبان‌های جنگنده‌های آرژانتینی که در ارتفاع پایین حرکت می‌کردند، استفاده کرد که دچار نابینایی موقت شدند.

۳. شنود لیزری جهت استراق سمع از سطح بیرونی شیشه پنجره انجام می‌گیرد. در این سیستم‌ها از لیزرهای دیودی نیمه هادی که در ناحیه مادون قرمز و در محدوده طول موج ۷۰۰ تا ۱۵۰۰ نانومتر قرار دارند، استفاده می‌گردد. از شنود لیزری بیشتر در عملیات‌های نظامی اطلاعاتی و جاسوسی بهره‌برداری می‌شود. <http://www.magiran.com/paper/1435832>

کنوانسیون‌های چهارگانه ۱۹۴۹ ژنو باشد و کلیه الزامات حقوق بشر دوستانه در آنها، مد نظر قرار گیرند. در این حوزه می‌توان از فناوری‌هایی چون هشداردهنده‌ها، هدف‌یاب‌ها، فاصله‌یاب‌ها، علامت‌گذارها و شنودهای لیزری، نام برد که ماهیتی کاملاً مشروع و کاربردی نظامی دارند و آسیب‌های خاص انسانی و زیست محیطی ندارند. این مقوله از مبحث مورد نظر خارج می‌باشد و جامعه هدف این پژوهش، تجهیزات و تسلیحات غیر متعارف و ممنوعه لیزری است که منطبق بر پروتوکل فوق‌الاشاره نباشند و پیامدهای خاص انسانی و زیست محیطی داشته و ناقض تعهدات بین‌المللی در حوزه‌های حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه بین‌المللی باشند.

کاربست تروریستی و متخلفانه بکارگیری تسلیحات نظامی لیزری

در تولید و اشاعه بسیاری از تسلیحات لیزری، مباحث حقوق بشر دوستانه منطبق بر پروتوکل ۱۹۷۷، مد نظر قرار نمی‌گیرند و فرماندهان و صنایع نظامی متولی، صرفاً اهداف نظامی و تخریبی را مد نظر قرار می‌دهند. از سویی دیگر و با توجه به اینکه، یک عملیات نظامی، ترکیبی از تکنیک و تاکتیک می‌باشد، گاه تجهیزات لیزری متعارف و مجاز، همراه با تاکتیک‌های نظامی غافلگیر کننده و نامتعارف مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند که به تبع آن تاکتیک‌ها، ماهیت غیر متعارف، ممنوعه و گاه تروریستی پیدا کنند.

ترور هدفمند (قتل هوشمند)

یکی از ابعاد بکارگیری تسلیحات لیزری و تجهیزات مرتبط با آن در مخاصمات مسلحانه، ترور هوشمند فرماندهان و مسئولین نظامی و امنیتی می‌باشد. این نوع کاربرد در چندسال اخیر توسط آمریکا، اسرائیل و بعضی از کشورهای اروپایی رایج گردیده است. ماهیت تروریستی اینگونه عملیات‌ها، که نقض فاحش قطعنامه‌ها، بیانیه‌ها و کنوانسیون‌های مربوطه می‌باشد. تروریسم به هر شکل و شیوه‌ای که باشد، چه در زمان صلح و چه در زمان جنگ، منع شده است و حتی ضرورت نظامی، نمی‌تواند اقدامات تروریستی را توجیه کند. (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۶: ۵۹) انجام اینگونه عملیات‌ها معمولاً با ایجاد ترس و وحشت فراوان در جبهه هدف همراه می‌باشد. علی‌الخصوص در عملیات‌هایی که از سلاح‌های لیزری منهدم‌کننده بهره‌برداری می‌گردد. در این عملیات‌ها، هدف (اعم از تجهیزات و نیروی انسانی نظامی) آنچنان منهدم می‌گردد که شناسایی اجساد با آزمایش‌های دقیق دی ان ای، امکان پذیر می‌باشد.

عملیات‌های نظامی متجاوزانه

اکثر این عملیات‌ها در خاک کشور ثالث انجام می‌گردد و کشور ثالث نیز هیچ موافقت و رضایتی نسبت به این عملیات‌ها ندارد. لذا بر اساس تعریف جرم تجاوز در اسناد و معاهدات بین‌المللی چون قطعنامه ۳۳۱۴ (۱۹۷۴)، مصداق تجاوز می‌باشند که با نقض حاکمیت و تمامیت ارضی، توسل و تهدید به زور، نقض اصل منع مداخله و ... همراه می‌باشد. (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۶: ۸۵)

عملیات‌های مشترک نظامی

معاونت و مشارکت کشورهای ثالث در این عملیات‌ها. این عملیات‌ها و تجهیزات و جنگنده‌ها بکارگیری شده، عمدتاً از خاک کشورهای ثالث به پرواز می‌آیند. به عبارتی دیگر بعضی از کشورهای ثالث با در اختیار قرار دادن خاک خود به‌عنوان پایگاه‌های نظامی و بهره‌برداری از این پایگاه‌ها توسط کشورهای متخاصم و بهره‌بردار از سلاح‌های لیزری، مسئولیت بین‌المللی دارند و ناقض قواعد بین‌المللی منع‌کننده در این حوزه می‌باشند. (حلمی، ۱۳۹۵: ۳۴) این موضوع در ماده ۱۶^۱ طرح مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها (۲۰۰۱) و ماده ۸^۲ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی مد نظر قرار گرفته است و این اقدام مصداق تجاوز دانسته شده است و کشور مذکور، مسئولیت بین‌المللی دارد. در چندسال اخیر، اکثر عملیات‌های نظامی لیزری آمریکا و اسرائیل، از خاک کشورهای ثالث^۳، علیه افراد و منافع دولت‌ها و گروه‌های نظامی دولتی، انجام شده است. لذا بر اساس مواد مختلف اسناد پیشین، مسئولیت بین‌المللی آنها و کشورهای میزبان، از خاک آنها، برای حملات نظامی مذکور، استفاده شده است، محرز می‌باشد. اما مانع اصلی در تحقق این مهم، احراز تخلف بین‌المللی ناشی از عدم تبیین صحیح و مستند حقوقی و مستدل قانونی (ناشی از خلاء مقرراتی در این حوزه) و گاه، عدم انتساب دقیق و مستند تخلفات صورت گرفته به کشورهای متجاوز می‌باشد.

۱. کشوری که به کشور دیگر، در ارتکاب یک عمل متخلفانه بین‌المللی، معاونت یا مساعدت می‌کند، ... به همراه کشور مرتکب، مسئولیت بین‌المللی دارد.

۲. ماده ۸ مکرر اساسنامه رم (بند ۲ قسمت د): عمل یک دولت که اجازه می‌دهد، سرزمینش را در اختیار دولت دیگر قرار داده تا اقدام تجاوزکارانه علیه دولت ثالث انجام دهد، مصداق جرم تجاوز می‌باشد.

۳. از خاک کشورهای چون عراق، سوریه، لبنان، قطر، امارات و افغانستان استفاده شده است.

عملیات‌های نظامی غافلگیرانه

هر اقدام نظامی و شروع جنگ می‌بایست با اعلان بین‌المللی و با هماهنگی شورای امنیت سازمان ملل انجام گیرد. (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۶: ۹۰) انجام هر گونه اقدام یکجانبه فردی، ممنوع می‌باشد و کلیه اقدامات نظامی می‌بایست جمعی و با راهبری کمیته نظامی شورای امنیت صورت گیرد. این اصل و قاعده بین‌المللی، یک استثناء دارد که در زمان دفاع مشروع محقق می‌گردد. در این شرایط کشور مورد حمله قرار گرفته، می‌تواند تا تصمیم‌گیری و اقدامات مناسب شورای امنیت، از خود دفاع نماید و گزارش اقدامات فردی را به این شورا، اعلام نماید.^۱

عمده عملیات‌های نظامی لیزری که در چندسال اخیر و در کشورهای مختلف، توسط دولت‌هایی چون آمریکا، اسرائیل، روسیه و ... انجام گرفته است، بدون اعلان، هماهنگی با کشور محل عملیات مغایر با توافقات فی مابین^۲ و شورای امنیت بوده است. اصلاً ماهیت اینگونه عملیات‌ها (با توجه به ماهیت تروریستی آن) مخفی و گاهی سری می‌باشد و افراد اندکی از فرماندهان نظامی نیز از آن باخبر می‌باشند. با ویژگی‌های فوق‌الذکر و بر مبنای قطعنامه ۳۳۱۴ (۱۹۷۴)^۳ تعریف تجاوز، مصداق تجاوز می‌باشند و شورای امنیت می‌تواند در راستای محکومیت و احراز مسئولیت دولت‌های مذکور، اقدامات لازم را به عمل آورد. ماده ۳ این قطعنامه^۴، موارد فوق‌الذکر را مد نظر قرار داده است.

۱. ماده ۵۱ منشور ملل متحد: در صورت وقوع حمله مسلحانه علیه یک عضو ملل متحد تا زمانیکه شورای امنیت اقدام لازم برای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی را به عمل آورد هیچیک از مقررات این منشور به حق ذاتی دفاع از خود خواه فردی یا دسته جمعی لطمه‌ای وارد نخواهد کرد. اعضاء باید اقداماتی را که در اعمال این حق دفاع از خود به عمل می‌آورند فوراً به شورای امنیت گزارش دهند. این اقدامات به هیچ وجه در اختیار و مسئولیتی که شورای امنیت بر طبق این منشور دارد و به موجب آن برای حفظ و اعاده صلح و امنیت بین‌المللی و در هر موقع که ضروری تشخیص دهد اقدام لازم به عمل خواهد آورد تأثیری نخواهد داشت.

۲. ماده ۳ (۳): استفاده یک دولت از نیروهای مسلح، مغایر با شرایط مورد توافق با دولت دیگر که در سرزمین آن مستقر شده‌اند یا ادامه حضور آن نیروها در آن سرزمین پس از پایان مدت توافق.

۳. مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۱۹۷۴ قطعنامه شماره ۳۳۱۴ را تحت عنوان «قطعنامه تعریف تجاوز» به اتفاق آراء (اجماع) تصویب کرد.

۴. طبق ماده ۳ قطعنامه، هر یک از اقدامات زیر بدون توجه به اعلام جنگ، تجاوز محسوب می‌شود. اعلام جنگ، وصف غیر قانونی بودن را زایل نمی‌کند، چون جنگ به خودی خود یک عمل غیرقانونی است.

کلیه کشورها در نظام بین‌الملل، ملزم به رعایت حقوق بین‌المللی بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه (اعم از بین‌المللی و غیر بین‌المللی) می‌باشند. (هنکرتز، ۱۳۹۱: ۷۰۰) نقض جدی و فاحش مقررات حقوق بشردوستانه، مصداق جنایت جنگی می‌باشد.^۱ (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۶: ۱۲۰) بکارگیری سلاح‌های لیزری در انواع مختلف و ابعاد بکارگیری و ماهیت عملیات‌های نظامی مربوطه، با نقض فاحش اصول و موازین حقوق بشردوستانه بین‌المللی همراه می‌باشند.

بکارگیری سلاح‌های لیزری در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی

اگر درگیری و مناقشه نظامی بین دو یا چند کشور صورت گیرد، مخاصمه مسلحانه بین‌المللی گویند. اگر یک سازمان بین‌المللی نیز علیه یک کشور وارد جنگ شود، این مخاصمه جنبه بین‌المللی خواهد داشت. (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۶، ص ۴۵) دولت‌ها می‌بایست در بکارگیری ابزار و روش‌های جنگی در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی، الزامات و چارچوب‌های حقوقی بین‌المللی را مد نظر داشته باشند و از قواعد بین‌المللی عدول ننمایند. در ماده ۳۶ پروتوکل اول الحاقی کنوانسیون‌های چهارگانه ۱۹۴۹ ژنو مقرر نموده است، دولت‌ها در تولید و بکارگیری سلاح‌ها و تاکتیک‌های نوین جنگی، می‌بایست اطمینان حاصل نمایند که بکارگیری سلاح‌های مذکور در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی، مخالف اسناد و قواعد حقوق بین‌الملل نمی‌باشد. از سویی دیگر در مواد ۳۵ و ۵۱ نیز تسلیحات، تجهیزات و روش‌های جنگی که پیامدهای انسانی و جراحت‌های شدید و غیر ضرور دارند را ممنوع اعلام نموده است. (Deidre, 2004: p 48) بنابراین بکارگیری هرگونه تجهیزات و تسلیحاتی که ناقض قواعد و قوانین حقوق بین‌الملل باشد، ممنوع و موجب مسئولیت دولت‌های بهره‌بردار می‌گردد. بکارگیری سلاح‌ها، تجهیزات و روش‌های نوین نظامی لیزری در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی در چارچوب‌های مختلف حقوق بشردوستانه، حقوق بشر، حقوق بین‌الملل محیط زیست و قواعد آمره و عام الشمول بین‌المللی، می‌تواند ناقض حقوق بین‌الملل و اصول مقرر در اسناد و پروتوکل‌های مربوطه باشد.

۱ قاعده ۱۵۶ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی: نقض جدی حقوق بین‌المللی بشردوستانه، جنایت جنگی است.

ماده ۸ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، اساسنامه دادگاه کیفری یوگسلاوی سابق ماده ۱، اساسنامه دادگاه کیفری رواندا ماده ۱

بکارگیری سلاح‌های لیزری در مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی

جنگ داخلی مسلحانه‌ای که در قلمرو یک کشور روی می‌دهد. (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۶: ص ۵۲) و هر درگیری مسلحانه‌ای که بین‌المللی نباشد، غیر بین‌المللی است.^۱ موضوع عدم بکارگیری سلاح‌ها و روش‌های ممنوعه جنگی، علاوه بر مخاصمات مسلحانه بین‌المللی، در مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی نیز جاری و مقرر می‌باشد.^۲ (Kotlik, 2020: p 125) لذا بر اساس مواد ۳۵ (۱ و ۳)، ۳۶ و ۵۱ (۴) پروتوکل اول الحاقی ۱۹۷۷، بکارگیری تجهیزات و تسلیحات مورد نظر در مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی نیز ممنوع می‌باشد. سلاح‌ها و تجهیزات لیزری در انواع خاص و با توان بالا، می‌تواند جزء ابزار و تجهیزات مورد نظر مواد مذکور در پروتوکل مذکور باشد. لذا بکارگیری آنها در مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی، نقض قواعد عرفی و موضوعی حقوق بین‌الملل می‌باشد و مشمول مسئولیت‌های بین‌المللی می‌باشد. علیهذا تا کنون در این حوزه، بکارگیری تسلیحات لیزری گزارش نشده است. اما بکارگیری تجهیزات لیزری چون هشداردهنده‌ها، دور از ذهن نمی‌باشد.

ماهیت متخلفانه بکارگیری سلاح‌های لیزری غیرمتعارف و ممنوعه از منظر حقوق بین‌الملل

اسناد موضوعه

ممنوعیت سلاح‌های لیزری از انواع کور کننده دائمی آن در پروتوکل چهارم (۱۹۹۵) کنوانسیون ۱۹۸۰ سلاح‌های متعارف، مطرح گردیده است. کنوانسیون مذکور در ماده ۱ خود، بکارگیری سلاح‌های لیزری که بر اساس طراحی خاص آن، کارکرد کوری دائمی دارند را ممنوع کرده است.^۳ از سویی دیگر در همین ماده، انتقال تکنولوژی ساخت این سلاح‌ها را نیز ممنوع کرده است. بدین معنی که کشورهای غیر عضو نمی‌توانند به این سلاح دست یابند، مگر اینکه خود آن را تولید کنند.^۴ (هنکرتز، ۱۳۹۱: ۴۴۰)

۱. ماده ۳ مشترک کنوانسیون‌های چهارگانه ۱۹۴۹

۲. ماده ۱ پروتوکل دوم الحاقی ۱۹۷۷

۳. استفاده از سلاح لیزری که بر اساس طراحی خاص آن، کارکرد منحصر یا یکی از کارکردهای تسلیحاتی آن، ایراد کوری دائمی یا اختلال در بینایی باشد، ممنوع است.

۴. با اندک تاملی در این ماده به اهداف کشورهای عضو این کنوانسیون پی می‌بریم که به دنبال انحصارطلبی در حوزه فناوری سلاح‌های لیزری بوده‌اند و اهداف حقوق بشردوستانه، بهانه‌ای بیش نبوده است، که اگر چنین نبود، تولید نیز می‌بایست چون بکارگیری و انتقال ممنوع می‌شد.

بکارگیری سلاح‌های نامتعارف و متعارف غیر مجاز و ممنوعه در مخاصمات مسلحانه (اعم از بین‌المللی و غیر بین‌المللی)، می‌تواند باعث شکل‌گیری جرایم مهم بین‌المللی چون جنایت علیه بشریت، نسل‌کشی، جرایم جنگی و تجاوز گردد که ماهیتی کیفری دارند و از منظر حقوق بین‌الملل کیفری مشمول تعقیب و مجازات می‌باشند که بر مبنای اساسنامه رم^۱، دیوان کیفری بین‌المللی مرجع ذیصلاح تعقیب و پیگیری دولت‌های متخلف می‌باشد.

یکی از پیامدهای بکارگیری ابزار و شیوه‌های متعارف جنگی، شکنجه افراد انسانی (نظامی و غیرنظامی) به طرق و شیوه‌های مختلف می‌باشد. (Crawford, 2015: p 79) این موضوع مد نظر کنوانسیون ۱۹۸۴ منع شکنجه بوده است و ابعاد انسانی شکنجه نظامی در شرایط جنگ و مخاصمات بین‌المللی را مورد توجه و ممنوعیت قرار داده است. این موضوع در مواد ۲ و ۱۰^۲ این کنوانسیون در ابعاد متمایز و نوعی خود، مد نظر قرار گرفته است. بسط موضوع شکنجه فردی به مخاصمات مسلحانه و بکارگیری ابزار و شیوه‌های نامتعارف، از سوی طرفین مخاصمه قابل بررسی و تفسیر می‌باشد و این نوع شکنجه می‌تواند هم ماهیت بین‌المللی داشته باشد (دولت مهاجم خارجی، فرد را شکنجه نماید) و هم از ماهیتی داخلی (دولت متبوع، فرد را شکنجه کند) برخوردار باشد.

یکی از جنبه‌های تخلف آمیز بودن بکارگیری سلاح‌های لیزری، تخریب محیط زیست بین‌المللی و نقض تعهدات مربوطه در این حوزه می‌باشد. در راستای تحدید و تعدیل پیامدهای زیست محیطی جنگ (ابزار و شیوه‌ها)، اصول بین‌المللی مبنایی در بکارگیری تجهیزات و شیوه‌های متعارف جنگی مد نظر قرار گرفته است که اصول تفکیک^۴، تناسب^۵، ضرورت، احتیاط^۶

۱. ماده ۵ اساسنامه رم

۲. ماده (۲): هیچ شرایط استثنایی مانند جنگ یا تهدید به آن و ... نمی‌تواند به‌عنوان دستاویزی برای شکنجه مورد استناد قرار گیرد.

۳. هر کشور عضو کنوانسیون مراقبت می‌نماید که اطلاعات و آموزش‌های کافی در موضوع ممنوعیت شکنجه در برنامه‌های نظامی و ... گنجانیده شود.

۴. طرفین مخاصمه می‌بایست بین اموال و اشخاص نظامی و غیر نظامی، تفکیک قائل شوند. این اصل در اعلامیه سن پترزبورگ (۱۸۶۸)، ماده ۲۵ مقررات لاهه (۱۹۰۷) و مواد ۴۸، ۵۱ و ۵۲ پروتوکل الحاقی اول (۱۹۷۷)، لحاظ گردیده است.

۵. این اصل در مواد ۵۱ و ۵۷ پروتوکل الحاقی اول (۱۹۷۷)، مورد توجه قرار گرفته است. بر اساس این اصل، حملات نظامی نباید تلفات غیر نظامی داشته باشد و متناسب با اصول و قواعد جنگی باشد. حملات غیر متعارفانه و کورکورانه که تلفات انسانی داشته باشد، ممنوع می‌باشد.

۶. ماده (۲) (۳) کنوانسیون ۱۹۰۷ لاهه، ماده (۱) ۵۷ پروتوکل یکم الحاقی ۱۹۷۷

و ... از آن جمله می‌باشند. این اصول در قالب قواعد ۱۵، ۱۷، ۲، ۳، ۴۳ و ۴۴ حقوق بشردوستانه عرفی بین‌المللی، تشریح و تعریف گردیده‌اند. بکارگیری سلاح‌های لیزری، ناقض اصولی چون تناسب، ضرورت و احتیاط می‌باشد.

قواعد آمره و عام الشمول

قواعد آمره^۵

قواعدی کلی هستند که جامعه بین‌المللی با اعتقاد و التزام به نفع بین‌المللی آنها، این قواعد را تخلف ناپذیر می‌دانند و خود را ملزم به رعایت آن می‌دانند. کنوانسیون ۱۹۶۹ معاهدات وین در تعریف قواعد آمره در ماده ۵۳ مقرر می‌نماید که "از نظر عهد نامه حاضر، قاعده آمره حقوق بین‌الملل عام قاعده‌های است که به وسیله کل جامعه بین‌المللی کشورها به‌عنوان قاعده‌های تخلف ناپذیر، که تنها با یک قاعده بعدی حقوق بین‌الملل عام، با همان ویژگی قابل تعدیل می‌باشد، پذیرفته و مورد شناسایی قرار گرفته است". در همین کنوانسیون جایگاه ویژه و بالادستی به قواعد آمره داده است و آنها را به‌عنوان یک قاعده برتر در راس قواعد بین‌المللی قرار داده است و کلیه اسناد و معاهداتی که در زمان تنظیم و تصویب، ناقض این قواعد باشند، ملغی و کان لم یکن، تلقی کرده است.^۶

۱. در هدایت عملیات نظامی، دقت ویژه‌ای برای جداکردن جمعیت غیر نظامی، غیر نظامیان و اموال غیر نظامی باید به عمل آید. همه اقدامات احتیاطی قابل پیش بینی به منظور اجتناب و به حداقل رساندن تلفات تصادفی بر غیر نظامیان، صدمه به غیر نظامیان و ایراد خسارت به اموال غیر نظامی باید اتخاذ شوند.
۲. هر یک از طرف‌های درگیر باید هر گونه اقدام احتیاطی ممکن را در گزینش ابزارها و روش‌های جنگی به منظور اجتناب و در هر شرایطی، به حداقل رساندن تلفات تصادفی به غیر نظامیان و ایراد خسارت به اموال غیر نظامی، بعمل آورند.
۳. اصول عام ناظر بر هدایت مخاصمات مسلحانه نسبت به محیط زیست عبارتند از:
الف) هیچ بخشی از محیط زیست نباید مورد حمله قرار گیرد، مگر آنکه هدف نظامی باشد.
ب) انهدام هر بخش از محیط زیست طبیعی ممنوع است، مگر آنکه ضرورت مبرم نظامی ایجاب کند.
ج) حمله علیه یک هدف نظامی در صورت احتمال آسیب تصادفی به محیط زیست که نسبت به مزیت عینی و مستقیم نظامی پیش بینی شده، بیشتر باشد، ممنوع است.
۴. روش‌ها و ابزار جنگی، باید با توجه کامل به حفظ و حراست محیط زیست طبیعی بکار گرفته شود. در هدایت عملیات نظامی، باید تمامی تدابیر احتیاطی ممکن به‌منظور پرهیز از ورود خسارات جانبی به محیط زیست و در هر حال به حداقل رساندن این خسارات، اتخاذ شود. فقدان قطعیت علمی نسبت به اثرات عملیات نظامی خاص در محیط زیست، رافع مسئولیت هر یک از طرفین درگیری، در اعمال تدابیر احتیاطی مزبور نیست.

5. Jus Cogens

۶ (ماده ۵۳): معاهده‌ای که در زمان انعقاد با یک قاعده آمره حقوق بین‌الملل عام در تعارض باشد، باطل است. (ماده ۶۴): اگر یک قاعده آمره جدید حقوق بین‌الملل عام تأسیس گردد، هر معاهده موجودی که در تعارض با قاعده مزبور باشد، باطل و منسوخ می‌گردد. (ماده ۶۴): اگر یک قاعده آمره جدید حقوق بین‌الملل عام تأسیس گردد، هر معاهده موجودی که در تعارض با قاعده مزبور باشد، باطل و منسوخ می‌گردد.

از مصادیق قواعد آمره می توان به موارد ذیل الذکر اشاره کرد:

اصل وفای به عهد، اصل حسن نیت، اصل منع توسل به زور و تحریم جنگ، اصل دفاع مشروع، اصل منع کشتار جمعی، اصل منع بردگی، اصل عدم تبعیض نژادی، اصل حق ملت‌ها بر تعیین سرنوشت خود، اصل احترام به حاکمیت، استقلال و تمامیت سرزمینی کشورها (فلسفی، ۱۳۷۹: ص ۲۸۳)

بکارگیری سلاح‌های نامتعارف و ممنوعه، عمدتاً ناقض اصول آمره ای چون اصل حسن نیت، منع توسل به زور، دفاع مشروع و احترام به تمامیت ارضی و منع کشتار جمعی می‌باشد که از منظر حقوق بین‌الملل و پیش نویس طرح مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها (۲۰۰۱)، مسئولیت بین‌المللی آنها را به همراه خواهد داشت. طرح مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در مواد ۲۶^۱ و ۴۰^۲ خود، جنبه متخلفانه عمل دولت‌ها در نقض قواعد آمره بین‌المللی را مد نظر قرار می‌دهد و از آنها به‌عنوان تخلف فاحش و شدید یاد می‌کند و مسئولیت بین‌المللی آنها را محرز می‌داند (موسی زاده، ۱۳۸۳: ص ۱۹۴).

لذا بر اساس قواعد آمره بین‌المللی و مسئولیت بین‌المللی ناشی از نقض آنها، بکارگیری سلاح‌های نامتعارف و ممنوعه جدید با فناوری‌های لیزری، مشمول مسئولیت بین‌المللی می‌باشند و دولت‌های متضرر می‌توانند در محاکم و مراجع ذیصلاح حقوقی و امنیتی، خواستار احراز مسئولیت و جبران خسارت گردند.

تعهدات عام الشمول^۳

تعهدات دو یا چندجانبه‌ای است که بر عهده دولت‌ها گذاشته می‌شود. این تعهدات در قالب معاهدات و توافقنامه‌های خاص^۴ و عام^۵ به دولت‌ها تحمیل می‌گردند و دولت‌ها ملزم به اجرای

۱ هیچ یک از مقررات این فصل جنبه تخلف هیچ عملی را که دولتی بر خلاف تعهد منبث از یک قاعده آمره حقوق بین‌الملل عمومی مرتکب می‌شود، بر طرف نمی‌سازد.

۲. مورد اعمال این فصل، مسئولیت بین‌المللی ناشی از نقض خطیر یک تعهد منبث از یک قاعده آمره حقوق بین‌الملل از سوی یک دولت است.

۳. نقض چنین تعهدی اگر متضمن قصور فاحش یا منظم دولت مسئول در ایفای تعهد باشد، نقض خطیر تعهد محسوب می‌شود.

3. Erga omnes

۴ موافقتنامه‌ها و معاهدات دو یا چندجانبه‌ای هستند که فی مابین دولت‌ها منعقد می‌گردند و اثر نسبی به دولت‌های عضو دارند.

۵. معاهداتی که از سوی مراجع و سازمان‌های ذیصلاح قانون ساز و عام بین‌المللی تدوین می‌گردند و جایگاه یک سند یالادستی بین‌المللی را دارند و لازم الاجرا می‌باشند.

آنها می باشند. (راعی، ۱۳۸۶: ص ۷۰) در واقع تعهدات عام الشمول بین المللی، تعهداتی هستند که دولت ها در قبال یکدیگر دارند و امکان نقض آنها وجود دارد. اما در قواعد آمره، دولت ها در برابر کل جامعه بین المللی متعهد می باشند و در صورت نقض تعهدات تخلف ناپذیر بین المللی، می بایست جوابگوی جامعه بین المللی باشند. مبنای تعهدات عام الشمول بین المللی، اراده و اختیار دولت ها در قبول تعهدات می باشد. لذا تراضی دولت های دیگر بر اعمال و افعال متناقض آن، امکان پذیر خواهد بود.

در واقع تعهدات عام الشمول گاه در موضوعات مختلف بین المللی، می توانند مانعی در مسیر تحقق الزامات و مطالبات بین المللی هم باشند. علی الخصوص در موضوعاتی چون کنترل تسلیحاتی، دولت های دارنده تسلیحات با فناوری های دو گانه و چند گانه (لیزر و ...) با ایجاد تعهدات عام الشمول بین المللی در قالب معاهداتی چون تجارت اسلحه ۲۰۱۳، NPT (۱۹۶۸) و ...، تعهداتی را ایجاد می نمایند که تفسیرهای دو گانه و موسع از آنها، باعث ایجاد دغدغه های جدید در نظام بین الملل می گردد و نظام مندسازی بین المللی آنها، نیازمند بازبینی و اصلاح این تعهدات و ایجاد تعهدات عام الشمول متعارض در سطوح بین المللی در حوزه های مربوطه می باشد.

تعهدات زیست محیطی نیز از جمله تعهدات عام الشمول بین المللی می باشند که در بکارگیری سلاح های غیر مجاز و سلاح های جدید با فناوری هایی چون لیزر، نقض می گردند. این سلاح ها اثرات تخریبی زیست محیطی فراوانی دارند. بر اساس اسناد مهم بین المللی از جمله منشور ملل متحد، دولت ها ملزم به حفظ صلح و امنیت بین المللی و انجام اقدامات جمعی برای برقراری آن در سطوح بین الملل می باشند^۱. لذا هر گونه اقدامی که ناقض صلح و امنیت بین المللی باشد، نقض فاحش یک تعهد بین المللی است و کلیه دولت ها می توانند علیه دولت متخلف، طرح دعوا نمایند. بکارگیری نیروهای مسلح و توسل و تهدید به زور با استفاده از تسلیحات متعارف و غیر متعارف علیه استقلال و تمامیت عرضی دولت های دیگر، نقض کلیه تعهدات موضوعی و عام الشمول بین المللی در حوزه مخاصمات مسلحانه می باشد.

نقض تعهدات عام الشمول بین المللی بر مبنای طرح مسئولیت بین المللی دولت ها (۲۰۰۱)، در صورت وقوع، موجب مسئولیت بین المللی دولت متخلف خواهد بود و کلیه دولت ها اعم از متضرر

اماده (۱۱) منشور ملل متحد

مستقیم و دولتهایی که بطور غیر مستقیم، منافع آنان زایل شده است، قابلیت استناد به مسئولیت دولت متخلف را دارند.^۱

اثبات نقض تعهدات بین‌المللی در خصوص بکارگیری سلاح‌های لیزری بر مبنای طرح مسئولیت ۲۰۰۱

طرح مسئولیت بین‌المللی دولتها، نخستین بار در قالب یک طرح ۳۵ ماده ای در سال ۱۹۸۰، توسط کمیسیون حقوق بین‌المللی تصویب گردید. اما این طرح همواره مورد نقد و تجدید نظر بود. نهایتاً در دسامبر ۲۰۰۱ یک طرح جامع تری که شامل ۵۹ ماده بود، توسط کمیسیون مذکور بعنوان طرح مسئولیت بین‌المللی دولتها، مورد تصویب نهایی قرار گرفت. در اجلاس ۵۸ مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۶، طرح حمایت سیاسی دولتها نیز بعنوان جزء لاینفک مسئولیت بین‌المللی دولتها، مورد تصویب قرار گرفت و ضمیمه طرح مذکور گردید. (حلمی، ۱۳۹۵: ص ۱۳)

ماهیت متخلفانه بکارگیری سلاح‌های لیزری از منظر طرح ۲۰۰۱ مسئولیت بین‌المللی دولتها

الف. تخلف بین‌المللی

در ماده ۲ طرح ۲۰۰۱، تخلف بین‌المللی را نقض تعهدات دانسته است. نقض یک تعهد بین‌المللی^۲ قابل انتساب به دولت متخلف را تخلف بین‌المللی گویند و مشمول مسئولیت بین‌المللی می‌گردد. (حلمی، ۱۳۹۵: ص ۲۱) علیهذا در تفسیر تعهدات بین‌المللی می‌بایست مواردی را مد نظر قرار داد و تفسیری موسع از موضوع داشت:

۱. نمی‌توان با تحدید تعهدات بین‌المللی به تعهدات عهدنامه ای، فعل یا ترک فعل‌هایی که ناقض حقوق بین‌الملل عام و عرفی می‌باشند و به نوعی قواعد آمره و عام‌الشمول بین‌المللی را تحت الشعاع قرار می‌دهند، نادیده گرفت و افراد حقیقی و حقوقی مرتکب را مسئول ندانست.

۱ ماده ۴۸(۱): هر دولتی به غیر از دولت صدمه دیده حق دارد طبق بند ۲ به مسئولیت دولت دیگری استناد کند چنانچه:

الف- تعهد نقض شده به نفع گروهی از دولتها، از جمله آن دولت بوده است

ب- تعهد نقض شده به نفع کل جامعه بین‌المللی باشد.

2 International obligation

۲. در نظام بین‌المللی، دولت‌ها گاهی در برابر جامعه جهانی تعهدات نانوشته‌ای را می‌پذیرند که عرف بین‌المللی به آنها تحمیل می‌کند و نقض آنها، موجب مسئولیت بین‌المللی می‌گردد و دولت‌های ثالث و متضرر (مستقیم و غیر مستقیم)، می‌توانند علیه دولت متخلف، طرح دعوا نمایند و در محاکم بین‌المللی خواهان احراز مسئولیت آنها گردند. لذا تخلف هر دولتی از هر تعهدی، صرف‌نظر از منشاء آن، موجب مسئولیت دولت می‌گردد.^۱ لذا تخلف از تعهدات غیر معاهده‌ای را نیز می‌بایست مشمول مسئولیت بین‌الملل دانست و در مقوله مسئولیت ناشی از بکارگیری سلاح‌های لیزری در مخاصمات مسلحانه، یکی از مبانی احراز مسئولیت دولت‌ها در این حوزه می‌باشد.

۳. تخلف بین‌المللی می‌تواند یک فعل یا ترک فعل ترکیبی باشد که موجب مسئولیت چند دولت گردد. دولت‌هایی که در انجام اقدام تخلف آمیز، مباشرت، مشارکت و یا معاونت داشته‌اند. در این راستا ممکن است تخلف بین‌المللی برای یک دولت منشاء معاهده‌ای داشته باشد و برای دولت دیگر، منشاء عرفی و غیر معاهده‌ای داشته باشد. لذا صرف ایجاد خسارت برای افراد حقیقی و حقوقی طرف دعوا، موجب احراز مسئولیت دولت یا دولت‌های متخلف می‌گردد و دولت‌های غیر طرف معاهده، نمی‌توانند از باب انجام تخلف و انتساب آن، گریزی داشته باشند.

بنابراین صرف بکارگیری انواعی از سلاح‌های لیزری که موجب وارد شدن آسیب‌های شدید جسمی و روحی به افراد نظامی و غیر نظامی گردد، موجب احراز مسئولیت بین‌المللی دولت بهره‌بردار می‌باشد. از سویی دیگر تخریب محیط زیست بین‌المللی در حوزه‌های دریا و خشکی، ناشی از بکارگیری سلاح‌های لیزری شیمیایی و الکترون آزاد، موجب احراز مسئولیت بین‌المللی دولت‌های بهره‌بردار در برابر دولت‌های متضرر و کل جامعه بین‌المللی می‌باشد.

ب. قواعد آمره بین‌المللی

قواعدی که با اجماع جامعه بین‌المللی، به‌عنوان قاعده تخلف ناپذیر قلمداد می‌گردند و فقط با قاعده بعدی حقوق بین‌الملل عام و یا قاعده آمره دیگر، قابل تعدیل می‌باشد.^۲ (موسی زاده، ۱۳۸۳: ص ۸۵) یکی از مبانی اصلی تعیین تخلف بین‌المللی و متعاقب احراز مسئولیت در طرح ۲۰۰۱، تخطی از قواعد آمره بین‌المللی و نقض آنها می‌باشد. این مقوله از موارد مهم و نادری است که به

۱ پرونده رینبو واریر (Rainbow Warrior) (زلاندنو علیه فرانسه)، گزارش احکام دآوری بین‌المللی سازمان ملل، جلد ۱۴، ص ۱۵۹ بند ۱۶۳

۲ ماده ۵۳ کنوانسیون ۱۹۶۹ معاهدات وین

هیچوجه، وجهه متخلفانه آن از بین نخواهد رفت^۱. بکارگیری سلاح‌های لیزری و یا موشک‌هایی با فناوری‌ها و حسگرهای لیزری، جهت انجام ماموریت‌های نظامی، عمدتاً با پهناده‌ها و در سایه تجاوز و نقض حاکمیت و تمامیت سرزمینی دولت‌های هدف صورت می‌گیرند. اینگونه ماموریت‌ها، بارها توسط آمریکایی‌ها و اسرائیلی‌ها در جنگ‌های عراق، افغانستان، سوریه، لبنان و ... انجام شده است. لذا این نحوه بکارگیری سلاح‌های لیزری، نقض قواعد آمره بین‌المللی می‌باشد و موجب احراز مسئولیت در برابر دولت‌های متضرر می‌گردد. از سویی دیگر بارها شاهد تجاوز ناوهای جنگی آمریکایی به حریم آبهای سرزمینی دولت‌های هدف (ایران) و بهره‌برداری از توپ‌ها، هشداردهنده‌ها و هدفیاب‌های لیزری توسط آنها بوده ایم^۲. از سویی دیگر، بهره‌برداری از سلاح‌های لیزری باعث ایجاد درد و آسیب شدید و غیر ضرور به افراد نظامی و غیر نظامی می‌گردد که می‌تواند مصداق شکنجه در حقوق بین‌الملل باشد که بعنوان قواعد آمره بین‌المللی، شناسایی شده است. لذا از این باب نیز، تخلف بین‌المللی متمایز و موجب مسئولیت بین‌المللی دولت‌های بهره‌بردار می‌باشد.

ج. ضرورت

یکی از اصول اساسی در بکارگیری تجهیزات و تاکتیک‌های نظامی در مخاصمات مسلحانه، اصل ضرورت می‌باشد. (P.Forsygh, 2017: p 65) بر این مبنا طرفین مخاصمه می‌بایست با رصد دقیق ضرورت‌های نظامی، تجهیزات و تاکتیک‌های متعارف را علیه اهداف نظامی، بکارگیرند. در بکارگیری سلاح‌های لیزری و با توجه به اینکه محیط الکترومغناطیس، هنوز بعنوان یک محیط نظامی متعارف و فراگیر، شناسایی نشده است و تجهیزات و تسلیحات مربوطه، در چارچوب قواعد و الزامات حقوقی بین‌المللی، قرار نگرفته‌اند، مشمول و ذیل اصل ضرورت نظامی قرار نمی‌گیرند. لذا در یک محیط نامتقارن نظامی، بهره‌برداری از سلاح‌های لیزری و الکترومغناطیس، ناقض اصول و قواعد حقوق بشر دوستانه می‌باشد. لذا استناد به اصل ضرورت در این حوزه، نمی‌تواند رافع وجهه متخلفانه اقدام گردد. این موضوع مشمول ماده ۲۵ طرح ۲۰۰۱ مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها می‌باشد و موجب احراز مسئولیت ناشی از نقض قواعد حقوق بشر دوستانه دولت‌ها، در خصوص بهره‌برداری از سلاح‌های لیزری می‌گردد. بکارگیری سلاح‌های

۱. ماده ۲۶ طرح ۲۰۰۱.

۲. موارد بسیاری در سال‌های اخیر در منطقه خلیج فارس و تنگه هرمز توسط ناوگان آمریکایی، اتفاق افتاده است.

لیزری، نه تنها هیچ نفع اساسی را در نظام بین‌الملل، حفظ نمی‌کند، بلکه باعث تخریب منافع اساسی دولت‌ها در حوزه‌های محیط زیست، حقوق بشردوستانه و حقوق بشر می‌گردد.

د. اقدام متقابل

اقدام دولت صدمه دیده، علیه دولتی که مرتکب تخلف بین‌المللی شده است، به منظور وادار ساختن آن دولت به ایفای تعهدات بین‌المللی خود را اقدام متقابل گویند.^۱ (فلسفی، هدایت‌الله: ص ۷۶) اقدام متقابل، در صورتیکه مغایر با تعهدات بین‌المللی باشد، جنبه تخلف آن در این وضعیت، از بین خواهد رفت.^۲ (حلمی، ۱۳۹۵: ص ۷۷) یکی از دلایلی که دولت‌های بهره‌بردار سلاح‌های لیزری، در توجیه نظامی اقدام خود مطرح می‌کنند، اتخاذ اقدامات متقابل نظامی علیه دولت هدف می‌باشد. بعبارتی دیگر این اقدام را، تقابل نظامی و جنگی مشروع علیه طرف دیگر محاصمه می‌دانند. اقدام متقابل، زمانی می‌تواند رافع وجهه متخلفانه عمل باشد^۳، که طرف مقابل مرتکب نقض یک تعهد بین‌المللی شده باشد که منافع دولت مقابل را تهدید نموده باشد. از سویی دیگر اقدام متقابل می‌بایست، قاطع عمل متخلفانه باشد. اگر دولتی راسا، اقدام به بکارگیری تسلیحات، هدفیاب‌ها و هشدار دهنده‌های لیزری مخرب در مخاصمات مسلحانه نماید، نمی‌تواند به سازوکار اقدام متقابل، استناد نماید و از زیر بار مسئولیت، فرار نماید. از سویی دیگر، اقدامات متقابل می‌بایست متناسب^۴ با عمل دولت طرف محاصمه باشد. بعبارتی دیگر می‌بایست در گام نخست یک تخلف و نقض تعهدی صورت گرفته باشد، تا اقدام متقابل و جاهت قانونی پیدا نماید. از سویی دیگر اقدامات متقابل، نباید ناقض قواعد آمره بین‌المللی و مستلزم هیچ گونه تخطی از تعهدات اساسی بین‌المللی باشد.^۵ در صورتیکه بکارگیری سلاح‌های لیزری مصداق بارز نقض تعهدات آمره بین‌المللی چون تجاوز و شکنجه می‌باشد.

۱. ماده ۴۹ طرح ۲۰۰۱ مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها

۲. ماده ۲۲ طرح ۲۰۰۱ مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها

۳. ماده ۲۲ طرح ۲۰۰۱: عمل مغایر با تعهد بین‌المللی یک دولت در برابر دولتی دیگر، اگر در چارچوب اقدام متقابل علیه دولت اخیر باشد، جنبه تخلف از آن برطرف می‌گردد.

۴. ماده ۵۱ طرح ۲۰۰۱: اقدامات متقابل باید، با توجه به حد و خامت بین‌المللی و حقوق مطرح در آن، با صدمه وارده متناسب باشد.

۵. ماده ۵۰ طرح ۲۰۰۱: اقدامات متقابل بر تعهدات ذیل تأثیری نخواهد داشت:

الف. منع توسل و تهدید به زور ب. تعهدات حقوق بشری ج. تعهداتی که جنبه انساندوستانه دارند د. تعهداتی که منبعث از قواعد آمره هستند.

انتساب^۱ نقض تعهدات بین‌المللی به دولت‌ها بر مبنای طرح مسئولیت ۲۰۰۱

مفهوم حقوقی انتساب از منظر طرح ۲۰۰۱

در تفهیم حقوقی انتساب به دنبال آن هستیم که رابطه حقوقی دولت مظنون و حقوق بین‌الملل را در موضوع مورد نظر تشریح نماییم. عبارتی دیگر اقدام اتهامی دولت مرتکب می‌بایست بر مبنای حقوق بین‌الملل، تخلف و نقض تعهد محسوب گردد. این موضوع در ماده ۲ طرح ۲۰۰۱ مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها مد نظر قرار گرفته و تشریح شده است. لذا در انتساب حقوقی یک عمل به دولت، می‌بایست به عناصر معنوی، مادی و قانونی از منظر حقوق بین‌الملل نگریسته شود.

الف) عنصر معنوی

عنصر معنوی در انجام یک تخلف و نقض تعهد بین‌المللی، قصد و نیت دولت متخلف می‌باشد. اگر دولت متخلف با قصد و نیت عامدانه و با هدف آسیب رسانیدن به دولت یا دولت‌های دیگر، مرتکب اقدامی گردد که باعث ورود خسارت و ضرر و زیان مادی و معنوی به دولت‌های متضرر گردد، بستر انتساب عمل متخلفانه بین‌المللی هموار می‌گردد. در حوزه بین‌المللی، احراز قصد و نیت دولت‌ها با موانع و مشکلاتی روبرو می‌باشد که گاهی پاشنه آشیل پرونده‌های حقوقی مربوطه می‌باشد و در مواردی باعث عدم احراز مسئولیت و فرار دولت‌های متخلف از مجازات می‌باشد. در واقع موضوعاتی چون تقصیر، خطا، قصور یا فقدان مراقبت و ... در این حوزه مورد بررسی قرار می‌گیرند.

ب) عنصر مادی

عنصر مادی در واقع فعل‌ها و ترک فعل‌هایی (اقدامات و فعالیت‌ها) است که بر مبنای اسناد و توافقنامه‌های بین‌المللی، جرم یا تخلف محرز بین‌المللی در موضوعات حقوقی و کیفری مختلف می‌باشد. کیفیت و کمیت حقوقی و غیر حقوقی (سیاسی، نظامی-امنیتی و ...) افعال مذکور، تاثیر عمیقی بر احراز مسئولیت دولت‌های متخلف دارند.

¹Attribution

ج) عنصر قانونی

عنصر قانونی در واقع مجازات‌هایی (حقوقی و کیفری) است که برای اشخاص حقیقی و حقوقی در اسناد بین‌المللی مد نظر قرار گرفته است و با تطبیق این مجازات‌ها با افعال ارتكابی، جرم یا تخلف بین‌المللی اشخاص، تعیین و تعریف می‌گردند. با توجه به قدرت و ضمانت حداقلی قوانین و مجازات‌ها در حوزه بین‌الملل، عنصر قانونی نیز از وجاهت و جایگاه اجرایی و تعیین‌کننده در مقابله با تخلفات و جرایم بین‌المللی و احراز مسئولیت مرتکبان و متخلفان دولتی و غیر دولتی، برخوردار نمی‌باشد و در مواردی یکی از جوانب آسیب‌پذیر در موضوع حقوق بین‌الملل می‌باشد که همواره مورد نقد و تفسیر علما و حقوقدانان بین‌المللی می‌باشد. با بررسی و تطبیق عناصر سه‌گانه فوق‌الذکر با فعالیت‌های اشخاص حقیقی و حقوقی در نظام بین‌المللی، می‌توان تخلفات و نقض تعهدات احتمالی آنها را احراز و مشمول مسئولیت‌های حقوقی و کیفری بین‌المللی قرار داد.

اعمال قابل انتساب به دولت‌ها

دولت مجموعه‌ای از اشخاص حقیقی و حقوقی می‌باشد که به صورت مستقیم و غیرمستقیم تحت مدیریت و نفوذ اجرایی و فکری او، اقدامات و فعالیت‌هایی را در سطوح داخلی و بین‌المللی انجام می‌دهد. لذا هرگونه اقدام و فعالیت‌هایی که توسط این اشخاص در مقام مامور و اقدام رسمی تحت عنوان دولت مذکور، انجام گردد، ذیل مسئولیت دولت متبوع تعریف و تعیین می‌گردد. این اشخاص شامل موارد ذیل‌الذکر می‌باشند:

نهادهای دولتی

کلیه مراجعی که در یک دولت یا حکومت، عهده دار وظایف تقنینی، اجرایی و قضایی و غیر آن می‌باشند، نهاد دولتی محسوب می‌گردند و اقدام آنها، اقدام دولت می‌باشد.^۱ این نهاد دولتی می‌تواند شامل کلیه اشخاص حقیقی و حقوقی باشند که تحت عنوان نهاد مذکور، انجام ماموریت می‌کنند و اقدامات و فعالیت‌هایی را انجام می‌دهند. اقدامات و فعالیت‌های نظامی و امنیتی که توسط نهادهای دولتی (ارتش و نهادهای نظامی) انجام می‌گردند نیز جزء اقدام دولت مذکور

۱ ماده ۴ طرح ۲۰۰۱ مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها

محسوب می‌گردد و تخلفات و نقض تعهدات منتسب به آنها، موجب مسئولیت بین‌المللی دولت مذکور می‌گردد. نهادهای مذکور به طرق مختلفی چون تجاوز از حدود و ثغور ماموریتی و اختیارات، نقض تعهدات حقوقی و قانونی داخلی و بین‌المللی و ...، مرتکب تخلفات بین‌المللی گردند.

اشخاصی یا نهادهایی که عناصری از اقتدار حکومت را اعمال می‌کنند

در مواردی ممکن است اشخاص یا نهادهایی مرتکب تخلف و نقض تعهدات بین‌المللی گردند که در چارچوب ساختاری و قانونی دولت مذکور قرار نداشته باشند، اما از طرف دولت مامور انجام فعالیت‌های حکومتی بصورت مستقیم و غیر مستقیم باشند. در این شرایط نیز اقدام آنها، اقدام دولت متبوع می‌باشد و تخلفات آنها، مشمول مسئولیت‌های بین‌المللی دولت می‌باشد.^۱ (حلمی، ۱۳۹۵: ص ۵۵)

اقدام نهادهایی که از سوی یک دولت دیگر در اختیار دولت مذکور قرار می‌گیرند

در بسیاری از مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیر بین‌المللی^۲، شاهد مواردی بوده ایم که در آن، دولت‌های درگیر از دولت‌های ثالث و در قالب یک توافقنامه امنیتی و نظامی، می‌خواهند که نهادهای نظامی و امنیتی خود را جهت اقدامات و فعالیت‌های مستشاری نظامی در اختیار آنها قرار دهند. اقدام نهادی که از سوی دولتی دیگر در اختیار یک دولت گذاشته می‌گردد، در صورتیکه در مقام اعمال عناصری از اقتدار حکومتی دولتی، عمل کرده باشد، اقدام دولت محسوب می‌گردد.^۳ (حلمی، ۱۳۹۵: ص ۶۵) در مواردی نهادهای مذکور از حدود اختیارات یا دستورات تخطی^۴ می‌نمایند و مرتکب تخلفات و نقض تعهدات بین‌المللی می‌گردند. در این شرایط احراز مسئولیت دولت‌ها با نقاط مبهمی روبرو می‌باشد و بسترهایی جهت فرار از مسئولیت ایجاد می‌گردد. علیهذا اصل بر مسئولیت دولتی است که نهاد مذکور تحت هدایت و راهبری او عمل می‌کند و دولت مذکور نمی‌تواند به بهانه تخطی نهاد مذکور از اختیارات و دستورات محوله، از مسئولیت بین‌المللی فرار نماید.^۵ (حلمی، ۱۳۹۵: ص ۶۶) این موضوع در ماده ۹۱ پروتوکل الحاقی

۱. ماده ۵ طرح ۲۰۰۱ مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها

۲. جنگ سوریه، عراق، یمن و ...

۳. ماده ۶ طرح ۲۰۰۱ مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها

4. Ultra vires

۵. ماده ۷ طرح ۲۰۰۱ مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها

اول ۱۹۷۷ نیز مورد اشاره قرار گرفته است و دولت را مسئول اعمال نهادهای نظامی تحت راهبری و هدایت خود قرار داده است و بسترهای احتمالی فرار از مسئولیت را مسدود نموده است.^۱

اقداماتی که به فرمان یا هدایت دولت انجام گردد

در بعضی از مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیربین‌المللی شاهد اقدامات و فعالیتهای نظامی و امنیتی اشخاص و گروه‌هایی هستیم که ماهیت مجرمانه و وجهه متخلفانه بین‌المللی دارند و خارج از چارچوب‌های حقوق حاکم بر جنگ و حقوق در جنگ می‌باشد. (Sivakumaran, 2012: p 545) این اقدامات و فعالیتهای با حمایت، دستور، راهنمایی یا فرمان یکی از دولت‌های طرف مخاصمه و یا دولت ثالث انجام می‌گیرند. در این شرایط کلیه اقداماتی که به راهنمایی یا فرمان دولتی انجام می‌گیرند، عمل دولت محسوب می‌گردند و دولت مذکور مسئول تخلفات و جرایم احتمالی می‌باشد.^۲

بیش از ۲۰ سال از تصویب طرح ۲۰۰۱ مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در کمیسیون حقوق بین‌الملل می‌گذرد، اما هنوز وجاهت و جایگاه یک سند الزام آور بین‌المللی به خود نگرفته است و این نشان از عدم اقبال دولت‌ها جهت تحدید جغرافیای اعمال حاکمیت آنها در جامعه بین‌المللی می‌باشد و قوانین و الزامات بین‌المللی نیز، نقش ویتترین زیبایی است که گهگاهی نیاز است، خود را در آن قرار داد و آراست...!!!

انتساب نقض تعهدات مرکب

در نقض تعهدات مرکب، قابلیت انتساب به یک یا چند دولت به صورت همزمان وجود دارد. (حلمی، ۱۳۹۵: ص ۱۳۵) در مواردیکه چند دولت در ارتکاب یک تعهد مرکب دخیل بوده‌اند، در حقوق داخلی و بین‌الملل خصوصی، مسئولیت به میزان تقصیر و مداخله و مسئولیت تضامنی همواره مد نظر بوده است. اما در بین‌الملل عمومی و در حوزه‌هایی چون مخاصمات، شرایط

۱. یک دولت طرف مخاصمه ...، مسئول کلیه اعمال اشخاصی است که جزء نیروهای مسلح آن بشمار می‌روند.

۲. ماده ۸ طرح ۲۰۰۱ مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها

۳. فارغ از حاکمیت مطلق و حاکمیت نسبی که با موضوعیت و محوریت قوانین داخلی و بین‌المللی به دولت‌ها اعطاء می‌گردد و مورد شناسایی جامعه بین‌المللی نیز می‌باشد، شاهد نوعی از حاکمیت فراقانونی می‌باشیم که ماهیت سلطه‌گری و توسعه سیاسی، نظامی و اقتصادی دارد و بعبارتی با نوعی استعمار و استثمار نوین همراه می‌باشد. این نوع حاکمیت، مبنای توسعه طلبی و لشکرکشی‌های فرامنطقه‌ای قدرت‌های جهانی شده است.

می تواند متفاوت باشد و دولت‌ها بصورت مشترک و جمعی، (راعی، ۱۳۸۶: ۷۰) مسئول شناخته شوند و مورد بازخواست بین‌المللی قرار گیرند.

در موضوع بکارگیری سلاح‌های لیزری در مخاصمات مسلحانه، شاهد اقدامات و فعالیت‌های جنگی مشخصی هستیم که با مداخله چند دولت عملیاتی می‌گردند. یک دولت سلاح‌های لیزری را تولید و منتقل می‌کند، یک دولت مکان و پایگاه انبار و انباشت را در اختیار او قرار می‌دهد، یک دولت به او پایگاه هوایی و موشکی می‌دهد، یک دولت به او تجهیزات و تسلیحات کمکی می‌دهد، یک دولت مرزهای زمینی، دریایی و هوایی را در اختیار او قرار می‌دهد و یک دولت نیز بصورت ناخواسته و تحت تهدید و توسل به زور، بستر عملیاتی او قرار می‌گیرد و ...

در این شرایط و بر اساس ماده ۱۶ طرح مسئولیت بین‌المللی ۲۰۰۱ دولت‌ها، دولت‌های مذکور در جایگاه حقوقی مشارکت و معاونت قرار می‌گیرند و مشمول مسئولیت‌های بین‌المللی احتمالی می‌باشند و بر اساس ماده ۸ مکرر اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، اقدام آنها در قالب جرم تجاوز محرز می‌باشد و دولت متضرر می‌تواند علیه آنها نیز وارد فاز اقدامات تقابلی ۴ و تلافی جویانه گردد. (زمانی و همکاران، ۱۳۹۷: ص ۱۲۵) لذا در این شرایط نیز شاهد انتساب عمل نقض تعهدات معاهده ای و غیر معاهده ای به دولت‌های مباشر، شریک و معاون می‌باشیم و بصورت فردی و منفرد نیز می‌توان هر کدام از آنها را در وسعت و حوزه اقدام و عمل ارتكابی، مشمول نقض تعهدات بین‌المللی قرار داد و اعمال ارتكابی را بصورت تفکیک شده به آنها، منتسب کرد. این مهم در ماده ۵۴۷ طرح ۲۰۰۱ مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها نیز مد نظر قرار گرفته است و بر مبنای آن، در شرایطی که چند دولت مسئول تخلف بین‌المللی واحدی باشند، مسئولیت بین‌المللی

۱. دولت آمریکا با تولید و انتقال سلاح‌های لیزری به منطقه خاورمیانه و خلیج فارس، آنها را در انبارها و پایگاه‌هایی در کشورهای جنوبی خلیج فارس، انباشت می‌کند و در مواقع عملیاتی خاص با تجهیزات خودی و تجهیزات کمکی کشورهای مذکور با بهره‌گیری از پایگاه‌های نظامی در خاک آنها، علیه اهداف از پیش تعیین شده، عملیات‌های نظامی لیزری انجام می‌دهد.

۲. کشوری که به کشور دیگر، در ارتكاب یک عمل متخلفانه بین‌المللی، معاونت یا مساعدت می‌کند، به دلیل ارتكاب چنین امری، به همراه کشور مرتکب از نظر بین‌المللی مسئول است.

۳. ماده ۸ مکرر بند (د) تعریف جرم تجاوز: عمل یک دولت که اجازه می‌دهد، سرزمینش را که در اختیار دولت دیگر قرار داده، توسط آن دولت برای عمل تجاوزکارانه علیه دولت ثالث مورد استفاده قرار گیرد.

۴. ماده ۴۹ طرح ۲۰۰۱ مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها

۵. هرگاه چند دولت مسئول تخلف بین‌المللی واحدی باشند، مسئولیت هر دولت بابت آن تخلف قابل استناد می‌باشد.

هر کدام از آنها، قابل استناد و انتساب می‌باشد. (حلمی، ۱۳۹۵: ص ۸۵) بعبارتی دیگر هر دولتی بابت اقدام منتسب به خود، مسئولیت جداگانه دارد. علیهذا در شرایطی که تفکیک اقدام و فعالیت دولت‌ها میسر نباشد و تخلف بین‌المللی ناشی از مشارکت همه آنها باشد، دولت یا دولت‌های صدمه دیده، می‌توانند به هر کدام از دولت‌ها، بابت کل تخلف، رجوع کنند و علیه آنها طرح دعوا نمایند.

بکارگیری سلاح‌های لیزری در مخاصمات مسلحانه و قابلیت انتساب نقض تعهدات بین‌المللی به دولت‌ها

با بررسی میدانی مخاصمات مسلحانه‌ای که در آنها از تسلیحات ۱ و تجهیزات لیزری ۲ بهره‌برداری شده است و تطبیق حقوقی عناصر سه گانه (معنوی، مادی و قانونی) مفهومی انتساب عمل و بررسی ارتباط بین اقدام کنندگان در صحنه مخاصمه با دولت‌های متبوع، می‌توان بکارگیری سلاح‌های لیزری در مخاصمات مذکور را اقدام دولت‌ها دانست و به احراز مسئولیت بین‌المللی آنها از منظر طرح بین‌المللی ۲۰۰۱، پرداخت.

۴،۴،۱. تولید، تست و ارتقای سلاح‌های لیزری در آزمایشگاه‌های نظامی و دولتی در دهه اخیر شاهد فراوانی تولید، تست، ارتقاء، اشاعه و انتشار سلاح‌های لیزری توسط کشورهای چون آمریکا، روسیه، چین، فرانسه و ... بوده ایم. در این میان دولت آمریکا، گوی سبقت نظامی را در این حوزه ربوده است و در نقاط مختلف ماموریتی خود، انبار تسلیحات و تجهیزات نظامی لیزری ایجاد نموده است. این اقدام ناقض اصول کنترل تسلیحاتی می‌باشد و موجب تشدید رقابت‌های تسلیحاتی و تنش‌افزایی امنیتی و نظامی در نقاط مذکور می‌باشد. لذا این دولت با نقض قواعد و قوانین بین‌المللی کنترل تسلیحاتی، مشمول مسئولیت‌های حقوقی بین‌المللی می‌باشد.

۱ با کارکرد صرف نظامی و با هدف تخریب، انهدام و کشتندگی مستقیم بکارگرفته می‌شوند و از لیزر بصورت مستقیم استفاده می‌کنند.

۲ با کارکردهای نظامی جانبی و با هدف تضعیف و از کارافتادگی دشمن استفاده می‌گردند و بصورت غیر مستقیم و جانبی از فناوری لیزر، بهره‌برداری نظامی می‌کنند.

۴,۴,۲. تست میدانی سلاح‌ها و تجهیزات لیزری توسط سازمان‌های نظامی

یکی از موضوعاتی که مد نظر محاکم قضایی بین‌المللی چون دیوان دادگستری بوده است و در این راستا، دعاوی نیز مطرح شده است^۱، تست و آزمایش میدانی تسلیحات نوین شیمیایی و میکروبی بوده است که عوارض و پیامدهای انسانی مختلفی دارند. تست و آزمایش سلاح‌های لیزری در سال‌های اخیر در مناطق خلیج فارس، آقیانوس هند، آقیانوس آرام، دریای سیاه و ...، فراوانی خاصی داشته است. لذا کلیه کشورهای آمریکا، روسیه، انگلیس، اسرائیل، فرانسه و ... که این سلاح‌ها را مورد تست قرار داده‌اند، مشمول مسئولیت‌های حقوقی و کیفری احتمالی می‌باشند.

بکارگیری تسلیحات لیزری توسط سازمان‌های دولتی و غیر دولتی نظامی در مخاصمات مسلحانه

ناوگان پنجم دریایی آمریکا به‌عنوان یک نهاد نظامی دولت آمریکا، اقدام به اعمال سیاست‌های نظامی دریایی آمریکا در منطقه خلیج فارس، تنگه هرمز و دریای عمان و دیگر نقاط تحت ماموریت، می‌کند. لذا هر گونه اقدام و فعالیت نظامی دریایی این ناوگان، اقدام دولت آمریکا محسوب می‌گردد. بکارگیری توپ‌های لیزری، هشداردهنده‌های لیزری، هدفیاب‌ها و سلاح‌های انفرادی لیزری توسط این ناوگان در منطقه خلیج فارس و دریای عمان توسعه عملیاتی و رزمی ویژه داشته است. لذا دولت آمریکا مسئول تخلفات و جرایم حقوق بشری و حقوق بشردوستانه ناشی از بکارگیری سلاح‌های مذکور توسط ناوگان پنجم دریایی می‌باشد. از سویی دیگر در جنگ‌های عراق و سوریه شاهد بکارگیری نهاد خصوصی نظامی "مزدوران بلک واتر" توسط دولت آمریکا بوده‌ایم. این مزدوران در جنگ یمن نیز در ائتلاف سعودی مشغول می‌باشند و از سلاح‌های انفرادی و هشداردهنده‌های لیزری (از پرتو لیزر به‌صورت مستقیم استفاده می‌گردد) علیه افراد نظامی و غیر نظامی استفاده می‌کنند که پیامدهای مغزی، پوستی، عضلانی و مفصلی و ... بر روی افراد انسانی هدف دارند. لذا اقدامات غیرانسانی این گروه نظامی غیردولتی نیز اقدام دولت آمریکا محسوب می‌گردد و مسئولیت بین‌المللی دولت بکارگیرنده را به همراه خواهد داشت.

^۱ دعاوی دولت جزایر مارشال علیه دولت‌های بریتانیا، آمریکا، فرانسه، هند، پاکستان، کره شمالی، اسرائیل، روسیه و چین

تایید تست و بکارگیری سلاح‌های لیزری توسط دولت‌ها

در سال‌های اخیر شاهد تست بسیاری از سلاح‌های لیزری در دریا و هوا توسط ایالت متحده آمریکا می‌باشیم و این دولت همواره، تست و بکارگیری آزمایشی آنها را مورد تایید قرار داده است.^۱ از سویی دیگر این دولت بارها در عملیات‌های نظامی از سلاح‌ها و تجهیزات لیزری استفاده نموده است و بکارگیری آنها را مورد تایید قرار داده است.^۲ در منطقه خلیج فارس نیز در دو بازه زمانی سال‌های ۲۰۱۴ و ۲۰۱۷، سامانه توپ‌های لیزری را روی ناوهای USS Dewey و USS Ponce با قدرت‌های ۲۰ و ۳۰ کیلووات مورد تست و آزمایش قرار داد که دارای پیامدها و عوارض انسانی^۳ و زیست محیطی نیز بودند. در این شرایط و با مستندسازی و طرح دعاوی حقوقی و کیفری توسط افراد و دولت‌های متضرر در محاکم داخلی و بین‌المللی، می‌بایست بستر حقوقی احراز مسئولیت دولت آمریکا فراهم گردد.

با لحاظ موارد فوق‌الذکر و تفسیر حقوقی پیامدهای انسانی مربوطه و بررسی و تفسیر تطبیقی اقدامات و فعالیت‌های جنگی صورت گرفته و تخلفات و نقض تعهدات مربوطه، احراز مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها و عوامل و نهادهای حقیقی و حقوقی تحت فرمان و راهبری، بر مبنای اصول و قواعد طرح ۲۰۰۱ مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها، محرز و مشخص می‌گردند.

نتیجه‌گیری

طرح ۲۰۰۱ مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها، با تعریف اعمال و اقدامات متخلفانه و مجرمانه بین‌المللی، مبتنی بر دو مولفه اصلی نقض تعهد و قابلیت انتساب آنها به دولت یا دولت‌ها، چارچوبی مفهومی جهت احراز و تعیین مسئولیت بین‌المللی دولت‌های مقصر و متخلف طرح ریزی نموده است. لذا با تعیین و شناسایی موارد نقض تعهدات بین‌المللی از سوی دولت‌ها و تعیین

۱. نیروی دریایی آمریکا در تاریخ ۱۶ می ۲۰۲۰ یک سلاح لیزری با قدرت ۱۵۰ کیلو وات را در آقیانوس آرام تست نمود. این سلاح لیزری از روی عرشه رزم ناو "یواس اس پورتلند" مورد آزمایش قرار گرفت و یک هواپیمای بدون سرنشین را سرنگون ساخت. کری سندرز، فرمانده رزمناو پورتلند بیان کرده است "با انجام آزمایش‌های پیشرفته و بکارگیری این سلاح در برابر پهپادها و قایق‌های کوچک....، تعریف تازه‌ای از جنگ دریایی ارائه خواهیم داد.

۲. ترور سردار سلیمانی که در آن از موشک‌های هدایت لیزری استفاده گردید.

۳. نیروهای نظامی که در معرض این سلاح بودند به عوارضی چون سردرد، سرگیجه، تشنج، ناباروری، کم باروری، عوارض پوستی و ... مبتلا گردیدند.

بسترهای حقوقی انتساب عمل متخلفانه و مجرمانه به آنها، مسئولیت بین‌المللی آنها محرز می‌گردد. در موضوع بکارگیری سلاح‌های لیزری غیرمتعارف و ممنوعه در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیر بین‌المللی، با دو گونه نقض تعهد اعم از معاهده‌ای و غیر معاهده‌ای در دو حوزه تعهدات ساده و مرکب روبرو می‌باشیم. در حوزه معاهده‌ای، بکارگیری سلاح‌های لیزری در انواع مختلف، نقض پروتوکل چهارم الحاقی ۱۹۹۵ کنوانسیون ۱۹۸۰ سلاح‌های متعارف می‌باشد که بکارگیری سلاح‌های لیزری کورکننده و دارای اختلال بینایی را ممنوع اعلام کرده است. از سویی دیگر ممنوعیت بکارگیری سلاح‌های لیزری در حقوق بشردوستانه عرفی در قالب قاعده ۸۶ مطرح گردیده است و از این جنبه نیز، بکارگیری آنها نقض تعهدات عرفی محسوب می‌گردد. در حوزه تولید، تحقیق و توسعه تسلیحات و تجهیزات مذکور، ماده ۳۶ پروتوکل ۱۹۷۷ معاهده ۱۹۴۹ ژنو، دولت‌ها را ملزم نموده است که قبل از تولید سلاح‌های مذکور، نسبت به عدم پیامدهای انسانی و حقوق بشری آنها مطمئن گردند. لذا با توجه به پیامدهای انسانی تسلیحات مذکور، تولید و توسعه آنها نقض ماده مذکور می‌باشد. در حوزه تعهدات بین‌المللی غیر معاهده‌ای با تعهدات عام الشمول و آمره بین‌المللی مواجهه می‌شویم که بکارگیری سلاح‌های مذکور در سطوح تاکتیکی و تکنیکی نظامی، ناقض تعهداتی چون احترام به حاکمیت و تمامیت ارضی، منع تجاوز، استقلال سیاسی و حاکمیتی، منع مداخله و ... می‌باشد. لذا نقض تعهدات غیر معاهده‌ای نیز محسوب می‌گردد. بکارگیری سلاح‌های لیزری از زمان تولید تا انتقال، انباشت و بکارگیری در مخاصمات مسلحانه، در مواردی نقض یک تعهد مرکب می‌باشد که پس از بکارگیری در مخاصمات مسلحانه، تعهد مرکب نقض شده، نمودار می‌گردد و در این راستا دولت یا دولت‌هایی درگیر می‌باشند که هر کدام در حوزه تعهد نقض شده و به نسبت مداخله مستقیم و غیر مستقیم، مسئولیت بین‌المللی دارند و اعمال بصورت مشترک، تضامنی و یا فردی به آنها، قابلیت انتساب را دارند. بنابراین بکارگیری فناوری‌های لیزری غیر متعارف و ممنوعه در مخاصمات مسلحانه، در چارچوب بین‌المللی مسئولیت مبتنی بر نقض تعهد و قابلیت انتساب، قرار دارند و دولت‌های متخلف، مسئول می‌باشند و می‌بایست در چارچوب‌های تعیین شده، جبران خسارت نمایند.

فهرست منابع

ضیایی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۹۶)، حقوق بین الملل بشردوستانه، انتشارات گنج دانش، چاپ چهارم، تهران
حلمی، نصرت الله (۱۳۹۵)، مسئولیت بین المللی دولت و حمایت سیاسی، نشر میزان، چاپ سوم، تهران،
زمستان ۱۳۹۵

فلسفی، هدایت الله (۱۳۷۹)، حقوق بین الملل معاهدات، فرهنگ نشر نو، تهران
موسی زاده، رضا (۱۳۸۳)، حقوق معاهدات بین المللی، نشر میزان، چاپ دوم، تهران
هنکرتز و دوسوالدیک، ژان ماری و لوئیس (۱۳۹۱)، حقوق بشردوستانه عرفی بین المللی، دفتر امور بین الملل
قوه قضائیه، جلد اول، انتشارات مجد، تهران

مقالات فارسی

باقری حامد، یوسف (۱۳۹۷)، ارزیابی عملکرد قضایی دیوان بین المللی دادگستری در برابر اصل منع توسل به
زور، فصلنامه نگاه عدالت، شماره هفتم، زمستان ۱۳۹۷

راعی، مسعود (۱۳۸۶)، قابلیت اجرایی طرح ۲۰۰۱ مسئولیت دولت ها در حوزه قواعد حقوق بشری، فصلنامه
حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۷، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۶، صص ۶۵-۹۴
زمانی، قاسم و همکاران (۱۳۹۶)، بررسی ماموریت شورای امنیت در اعمال دکتترین مسئولیت حمایت، پژوهش
های حقوق تطبیقی، دوره ۲۱، شماره ۱، بهار ۱۳۹۶

زمانی، سید قاسم و همکاران (۱۳۹۷)، مصونیت دولت ها در پرتو دکتترین مسئولیت حمایت، فصلنامه مطالعات
حقوق عمومی، دوره ۴۸، شماره ۱، بهار ۱۳۹۷، صص ۱۲۱-۱۳۸
ضیائی بیگدلی، محمد رضا (۱۳۹۹)، مرجعیت نظری دیوان بین المللی دادگستری، فصلنامه مطالعات حقوقی،
دوره ۵۰، شماره ۱، بهار ۱۳۹۹: ۵۷-۷۸

فضائلی - ستایش پور، مصطفی - محمد (۱۳۹۹)، تفسیر ایستای دیوان بین المللی دادگستری در احراز مسئولیت
نسل زدایی، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۵۰، شماره ۱، بهار ۱۳۹۹: ۳۳۳-۳۵۱

محمدی - انصار دوست، مهرداد - آرزو (۱۳۹۴)، تاملی بر صلاحیت محاکم داخلی در حقوق بین الملل کیفری،
فصلنامه علمی - ترویجی مطالعات بین المللی پلیس، سال ششم، شماره ۲۴، زمستان، صص ۱۱۲-۱۳۴

۱۳. مرندی، حمید؛ وزیری، سید عباس و خلیل زاده، جواد (۱۳۹۴)، روش های غیر عامل برای مقابله با شنود
لیزری، فصلنامه پدافند غیر عامل، سال ششم، شماره ۲۲، صص ۳۷-۵۴

Sivakumar, Sandesh (2012), *The Law of Non-International Armed Conflict*, Oxford
University Press, OUP Oxford, 2012 M08 9 - 696 pages

Gary D. Solis (2010), *The Law of Armed Conflict*, Cambridge University Press, 2010 M02
15

- Emily Crawford, Alison Pert(2015),**International Humanitarian Law**, Cambridge University Press, 2015 M09 24
- Boothby, William H.(2009), **Weapons and Law of Armed Conflict**, Oxford University Press 2009
- Marcos Kotlik(2020), **Reviewing Legal Weapons Reviews: is it possible to verify compliance?**, EjiL:Talk, March 19, 2020
- David P. Forsythe(2017), **Legal Management of Internal War: The 1977 Protocol on Non-International Armed Conflicts**, Published online by Cambridge University Press: 27 February 2017, DOI: <https://doi.org/10.2307/2199956>
- Willmott .Deidre(2004), **Removing the Distinction between International and Non-International Armed Conflict in the Rome Statute of the International Criminal Court**, 5 Melb. J. Int'l L. 196 (2004)

